

Романенкова Ю.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

«ИМПАРИАНТ» ЖИВОПИСУ ВАСИЛЯ КРОТКОВА**Анотація**

Стаття присвячена творчості сучасного московського живописця Василя Кроткова. Предметом уваги стала манера художника, побудована на поєднанні власного бачення та успадкування традицій кубо-футуризму в живопису. Висвітлено «проби пера» автора в галузі різних жанрів, від натюрморту до портрету. Намічені основні вектори інтересу майстра, домінуючі сюжети і образи. Охарактеризовано палітру художника, основні риси манери його живопису.

Ключові слова: кубізм, кубофутуризм, художник, манера, гранування.

Romanenkova Ju.V.

Kiev Boris Grinchenko University

«IMPARIANT CUT» OF PAINTING BY VASSILIY KROTKOV**Summary**

The article is dedicated to creative work of modern Moscow painter Vassily Krotkov. The subject of attention is a style of the artist, built on a combination of his own vision and inheritance of the tradition of Cubo-futurism in painting. Attempts of the author in the field of different genres, from still life to portrait, the main vectors of the interest of the master, the dominant themes and images have been analyzed. Artist's palette, the main features of the manners of his paintings have been characterized.

Keywords: Cubism, Cubo-futurism, painter, manner, cut.

УДК 78.9

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ БОГОРОДИЦІ У ГИМНОГРАФІЇ СХІДНОЇ ЦЕРКВИ**Сиротинська Н.І.**

Львівська національна музична академія імені М.В. Лисенка

Стаття присвячена розгляду історичного шляху розвитку греко-візантійської гимнографії. Досліджується тема жінки у давніх культурах, вершиною яких став християнський образ Богородиці. Підкреслюється складна структура гимнографічних богородичних текстів, які формувалися на основі елементів музично-поетичних засад давніх культур, передовсім, іудейської, грецької та сирійської. У гимнографії Східної Церкви ця тема наповнилася яскравими музично-поетичними формами, що згодом перейняла Українська Церква. На цій основі богородична тема глибоко закорінилася в українській музиці і стала провідною у національній культурі.

Ключові слова: образ Богородиці, візантійська гимнографія, літургійний спів, сакральні піснеспіви, монодія.

Постановка проблеми. Дослідження найдавніших сторінок музичного мистецтва України є важливим кроком у ствердженні базисних основ національної культури. В цьому поступі важливою складовою є давня монодійна практика церковного співу, осердям якого є чисельний гимнографічний репертуар, адаптований разом із християнським обрядом Східної Церкви. На цьому тлі виразно виділяється богородична гимнографія, простежувана кризь століття в процесах передачі духовного досвіду багатьох поколінь, проте недостатньо осмислена в контексті тяглості еволюції образу Пресвятої Діви від найдавніших культових обрядів до християнського богослужіння. Зазначена проблема і тепер не втратила своєї актуальності, оскільки дискурсивне поле потребує як спільного історико-культурного й мистецтвознавчого вирішення,

так і богословських студій. В такий спосіб увиразнюються шляхи трансформації образу Богородиці від архаїчних тем жінки та материнства до Пресвятої Заступниці роду людського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена стаття враховує корпус досліджень гимнографії узагальнюючого характеру В. Василика, Є. Верещагіна, М. Йовчевої, О. Кожушного, Л. Матейка, М. Моміної, М. Мур'янова, Н. Нечунаєвої, В. Перетц, Р. Піккіо, Г. Прохорова, Г. Роте, Кр. Станчева, С. Темчіна, Л. Таруашвілі, Л. Щеголева, В. Ягіча та ін., які увиразнюють полісемантичну складність півного літургійного репертуару. Вагоме місце відведено літературознавчим дослідженням М. Гаспарова, Л. Довгої, влад. І. Ісіченка, Е. Курціуса, Д. Ліхачова, Г. Нудьги, М. Сулими, Б. Успенського, І. Франка, Н. Фрая, О. Фрейденберг, В. Щурата, в яких приділяється

особлива увага богородичній образності в контексті давньої української літератури.

Особливе значення для дослідження теми мають студії О. Матушек, о. П. Крип'якевича, Н. Серьогіної, Л. Цюпи, які вивчали еволюцію розвитку жанрів та символіку богородичної гимнографії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед вищезазначеного корпусу досліджень бракує праць, які б узагальнили трансформації образів жінки та материнства в контексті історичної перспективи розвитку культурної обрядовості від архаїчних вірувань до християнської богословії.

Мета статті. У контексті зазначеного важливо розглянути з різних перспектив риси інтерпретації богородичної образності в історико-культурному аспекті, її динаміку та синкретизм внутрішніх значень.

Виклад основного матеріалу. У християнському богослужінні Східного Обряду визначальне місце займає почитання Пресвятої Богородиці, про що свідчить чисельний корпус богородичної гимнографії. Прослава образу Пресвятої Матері та молитовне звернення до Неї з проханням про заступництво звучить у кульмінаційних і заключних розділах різних літургійних жанрів, великих та малих циклів чи окремих служб, а особливо повнозвучно у дванадцяти богородичних празниках Різдва Богородиці, Введення в храм, Благовіщення та Успення. Багатство репертуару богородичних піснеспівів можна легко уявити за їх чисельною перевагою у добовому богослужбовому циклі.

Нове розуміння сутності богородичних гимнографічних текстів знайшло своє відображення у працях о. Петра Франца Крип'якевича, який дослідженню цієї теми присвятив окрему габілітаційну працю «Про Богородичну гимнографію у Грецькій Церкві» [7]. Використовуючи методи історико-порівняльного та джерелознавчого досліджень і вибудовуючи жанрову піраміду візантійської гимнографії, Крип'якевич розшукував, систематизував і досліджував богородичний репертуар, наголошуючи на особливому значенні цих піснеспівів у християнській літургійній практиці.

Глибше знайомство із яскравою символікою культу Богородиці засвідчує її глибоке закорінення у прадавніх культурах. Вже в первісних обрядах поступово виокремлювався і формувався образ жінки як зачинательки і хранительки роду. Жінка у своїй плодовитості ототожнюється з *Magna Mater Deorum* – Великою Матір'ю богів: Ізідію в Єгипті, Іштар Ману на берегах Євфрату, Астартою в Сирії, Кібеллою в Малій Азії, Дургою в Бенгалії, Геєю у греків. Велика Мати царює в горах і лісах, на морі і джерелах, вона має владу над життям і смертю. Тому дітонародження було священною функцією, а жінка прирівнювалася до плодородної землі [5, с. 155]. На цій основі укладалася й багата міфологія, де виокреслювалися виразні лексичні системи, що поступово трансформувалися в архетипи – мігруючі й проникаючі у сакральні тексти різних народів.

Найвиразніше відображення жіночого образу проявляється у релігійній свідомості, представлений у міфології найдавніших культур. Так, од-

нією з верховних богинь Єгипту була Ізіда, епітети імені якої були настільки численними, що в ієрогліфах вона фігурувала під ім'ям «багатоіменна» або «тисячеіменна». Величний ритуал Ізиди – це жерці з тонзурами, утренні і вечірні богослужіння, дзвоніння, кроплення святою водою, урочисті процесії. Все це у багатьох відношеннях нагадувало пишну обрядовість християнства, як наприклад, зображення Ізиди, яка годує грудьми немовля Гора, що апелює до майбутнього образу Мадонни з немовлям. Властиво, саме єгипетське мистецтво привернуло увагу до такого глибоко людського почуття як материнство і підняло його на найвищий щибель, уособлюючи його в образі Ізиди з немовлям. Невипадково відомий київський літургіст Михайло Скабалланович вважав, що саме з Єгипту християнство запозичило найважливіші обрядові елементи [10].

Не менш цікавим є відображення жіночості в релігіїх Вавилону, Сирії і Фінікії, які мають дуже близьке коріння своїх вірувань. Великою повагою огортається культ богині Іштар (у західних семітів Астарта) – небесної цариці і володарки землі, матері плодючості і всіх творінь [1, с. 446]. Зазначимо, що вавилонська релігія, як і єгипетська, відіграла відчутну роль у формуванні юдейської релігії, де у пророчих книгах вимальовуються виразні і сильні жіночі постаті. Згадаймо також священний символ Астарти – золотого голуба, що у Святому Письмі став передвісником порятунку Ноя та символом Святого Духа, вперше об'явленого під час хрещення Ісуса Христа (Мт. 3, 16).

Священне поклоніння жіночому началу виразно формувалося і в обрядах Індії, де виникло унікальне поняття про Шакті – божественну енергію жіночої природи, за допомогою якої великий Брахман здійснив сотворення. Шакті вважається відданою захисницею віруючих, а також матір'ю божественних дітей, проте її шлюб з богом Шівою визнається як містичний, оскільки богиня перебувала у дівстві, зберігаючи духовний образ без жодного натяку на чуттєвість і земну любов.

Величезний пантеон богів створила також і грецька культура, де вирізняється багато жіночих постатей [12, с. 505]: Гера – богиня шлюбу і дітонародження, Артеміда – богиня плодючості, Афродіта – богиня любові, Гестія – хранителька сімейного вогнища [9, с. 191], Атена-Паллада – богиня мудрості та інші, проте найсильнішим виявився культ Деметри – богині матері-землі. Деметра володіла тим, чого не мали інші боги – таємничою міццю відродження природи і силою безсмертя, містерії її культу претендували на те, щоб назватися звісткою про спасіння за межами земного життя [8, с. 50].

Виразність міфічних образів у своєрідному поєднанні антропоморфних рис із космічними, забезпечило можливість їх використання в поетичній творчості у різному контексті. Так, стосовно теми зачаття виразно проявляється міфологічний образ матері-землі, матері-неба в їх астрально-хтонічній сутності. При цьому виокреслюється аспект дивовижності і непорочності події, що створило цілий ряд яскравих поетичних образів. Якщо, наприклад, в індійській міфології зустрічаємо зачаття від вогняного блиску, в Греції від золотого дощу, то в Євангелії – від Святого Духа, а етимологія останнього в юдейському і

грецькому варіантах прочитується як «вітер» чи «подих».

Про порятунок від діви, який зійде з неба задля спасіння народу йдеться, зокрема, в IV-ій еклозі «Буколік» Вергілія, де свідченням давніх пророцтв про повернення Золотого віку (Сатурнового царства) є справедлива Діва Астрея, яка народить божественне немовля [3, с. 53]. Кульмінацією образу жінки в обрядовій та суспільній функціях стало передання Старого Завіту, де у хроніках життя юдейського народу виокремлювалися славетні жіночі постаті. На таких прикладах демонструвалася не лише їх вагомість в історії Спасіння, але й підкреслювалися ті риси характеру, які сукупно в доскональній формі проявилися в образі Діви Марії.

Переломова доба у Старому Завіті розпочинається прославною піснею Маріам, що прозвучала в момент переходу ізраїльтянами Червоного моря і символізувала початок важких випробувань, котрі гартували дух вибраного народу і навчали повної довіри Господеві. Саме це й стало основою майбутніх випробувань для наступних поколінь, серед яких вагоме місце відводилося жінкам – праматерям Марії [2, с. 23].

Одним із перших яскравих образів Старого Завіту є Девора (кн. Суддів), яка стала символом духовної сили юдейського народу. Її наступницею стала Рута, яка врятувала від забуття рід своєї свекрухи. Це символізувало майбутнє народження Спасителя, який врятував свій народ від загибелі. Книга Руті змінюється двома наступними – Юдити й Естери. Юдита, що буквально означає «єврейка», демонструє неабияку мужність, рятуючи місто Ветилу від облоги асирійців. Естера, ім'я якої перекладається як «зірка», символізувала світло, що прокладає шлях у майбутнє юдейському народові. Будучи обрана царицею, Естера не забула свого походження і врятувала свій народ від смерті, покладаючись на силу молитви і віру в Господа.

Новий етап у житті ізраїльського народу був виразно проголошений у пісні, яка пролунала з жіночих уст в момент чудесного переходу Червоного моря. Нова пісня, що зазвучала в перші часи виходу юдеїв з єгипетського полону, символізувала інший рівень «новизни», де новим є не особливий зміст і не стилістичні зміни у формі, але сам акт комунікації, потреба налагодження контакту з божеством, привернення його уваги за допомогою прослави. В такий спосіб «оновлювався» і сам виконавець, що й було основним стимулом до створення «нової» пісні [11, с. 525]. Такої зміни зазнав властиво й образ жінки, що набувши виразних семантичних ознак у Старозавітному Письмі, вповні розкрився в образі Чистої Діви, котра стала початком Нового віку і свідченням нового рівня спілкування з Господом. Саме жінка отримує звістку обітованого спасіння – Благовіщення, жінці з'являється воскреслий Христос і жінка одягнена в сонце (Об'явл. 12.1) стає образом нового Єрусалиму.

Святі Отці вважали, що Богородиця є свідченням першого обоженого людського буття, в якому сповнилося покликання людського роду і світу, і в цьому її найвища перемога. Для того, щоб обожити Творіння і був створений світ, а на прикладі Пречистої Діви ця мета досягається впо-

вні – Марія стає архетипом прообразу звершення світу. Пресвята Богородиця Одигітрія (в перекл. *Та, що прокладає шлях*) прокладає шлях Церкві й людству, Пресвята Діва першою йде за Господом і всі слідує за нею, а коли Христос рятує світ, то саме Божа Матір охороняє і привносить в нього «умиленіє», відкритість Благодаті. Вона є вогненным стовпом, що веде до Нового Єрусалиму і перша проходить через смерть, тому й у каноні, який звучить у час смерті християн передовсім звертаємося до заступництва Пречистої [5, с. 206].

Аллюзії старозавітних символів знаходимо у візантійській гимнографії: *столпъ ціломудрія одушевленъ*, (стих. хвалітня, Різдво Богородиці), *родимися жезлъ от него же цвітъ Христосъ прозябе* (сідальна по поліелею, Різдво Богородиці), *Закона новаго, богописанную скрижальъ* (тропар 5 пісні канону празника свв. Йоакима і Анни), *пронареченная скинія* (тропар 7 пісні канону на Різдво Богородиці), *съниде яко дождъ на руно, въ утробу твою Господь* (богородичен по 4 пісні канону Симеону столпнику), *Гору юже провиді Данїилъ, из нея же несікомый камен віры отсічєся Христос* (богородичен по 6 пісні 2-го канону Симеону столпнику), *Се несікомая Гора, от камене неплодна, осіченъ Камень плодородит мысленный* (тропар 3 пісні канону предпр. Різдва Богородиці), *Пророци тайно вкупи веселятєся: юже бо предвидіша образні, во древних родіх: Купину и стамну, и Жезлъ, облакъ, Дверъ, и Престолъ, и велію Гору: раждаєтъ днесъ* (Різдво Богородиці), *Доброту тѣ Іаковлю, и ліствицу небесную, по ней же Господь съниде на землю* (стихира на Господи воззвах на Покрову).

Впродовж тривалого розвитку богородичної теми у гоміліях та працях богословів, за час формування богородичних празників та їх гимнографічного репертуару творився новий образний світ, що тісно пов'язував Старий Завіт з Новим. В цьому контексті по-новому прочитувалося значення Богородиці у екзегезі Святого Письма, відзначалося богословами і втілювалося у гимнографії. І одним із найважливіших акцентів було наголошення на вільному виборі Пресвятої Діви. Саме можливість вибору є знаком особливого ставлення Господа до свого творіння, тож не випадково у проповіді на Благовіщення Микола Кавасила підкреслює: «Бог бажав, щоб Мати народила Його так само добровільно як і Він втілювався добровільно» [6, с. 238]. Про подібний принцип синергізму Бога і вільної волі людини йдеться у св. Йоана Дамаскіна: «Бути Матір'ю Сина Божого – це для Марії благодатний дар, який передбачає її вільний вибір, як моральний подвиг з її боку» [4, с. 231]. Тож вибір Богородиці є свідченням спасіння людини за її власним бажанням, знаком закликати Бога до співдії, до шляху, впродовж якого людська воля багато разів випробовується і гартується. Йдучи через покоління старозавітних праведників, шляхом багатьох очищень і освячень, помисел Божий сягнув вершини в особі Святої Діви, яка обрана Господом і віддана Йому, вповні сповнила своє призначення, а тривалий період розвитку та трансформації образу, сприяв шліфуванню його змістовності і музично-поетичної виразовості. Про це дотепер свідчить великий корпус гимнографії Східного обряду, що стала наріжним каменем богослужін-

ня Української Церкви. На цій основі вибудовувалося християнське мистецтво Княжої доби, розбудовувався півчий літургійний репертуар, виникали національні типи літургійних збірників, закладався міцний фундамент української літургійної музики.

Висновки і пропозиції. Дослідження шляхів формування об'ємного корпусу богородичної гимнографії вибудовує цілісну напрямку історико-культурного процесу, зануреного у глибини архаїчного мислення ранніх цивілізацій. На цій

основі образ Богородиці постає не відокремлено, а навпаки, як кульмінація тривалого розвитку суспільного мислення, задивленого у досвід минулого і потенційно відкритого для сучасного інтертекстуального прочитання. В цьому криється глибоке проникнення богородичної образності за межі конфесійного контексту, зокрема, у літературу. Це пов'язано, насамперед, із широким асоціативно-смысловим полем образу Діви Марії, що передбачає множинність авторських трансформацій і повсякчасну актуальність.

Список літератури:

1. Богин И. Женственность в религиях, мифологиях и истории / Игорь Богин // Бог. Вселенная. Смысл. – Москва 2000. – 736 с.
2. Бычков В. Aesthetica patrum. Эстетика отцов церкви / В. Бычков. – Москва: Изд-во «Школа», 1995. – 593 с.
3. Вергілій. Буколіки. Георгіки. Малі поеми / перекл. Андрій Содомора. – Львів: Літопис, 2011.
4. Дамаскин И. Слова на богородичные праздники / Иоанн Дамаскин // Творения преподобного Иоанна Дамаскина / Перевод и комментарий М. Козлов, Д. Афиногенов. – Москва: Изд-во «Мартис», 1997.
5. Евдокимов Е. Женщина и спасение мира / Е Евдокимов. – Минск: Лучи Софии, 1999. – 267 с.
6. Кавасила Н. Три слова / Николай Кавасила // Патристика. Труды Отцов Церкви и патрологические исследования. – Нижний Новгород: Изд-во «Христианская библиотека», 2007. – С. 213-256.
7. Крип'якевич П., о. Про Богородичну гимнографію у грецькій Церкві / о. Петро Крип'якевич / переклад Андрій Содомора // Каллофонія. Науковий збірник з історії церковної монодії та гимнографії, – Львів, 2010. – Ч. 5. – С. 114-166.
8. Мень А. Дионис. Логос. Судьба / А. Мень. – Брюссель, 1992. – 396 с.
9. Надь Г. Греческая мифология и поэтика / Москва: Прогресс-Традиция, 2002. – 432 с.
10. Скабалланович М. Толковый Типикон / Михаил Скабалланович. – Київ, 2010. – Вип. 1. – 494 с.
11. Топоров Н. Исследования по этимологии и семантике / Н. Топоров. – Москва, 2006. – Т. 2, (кн. 1). – С. 596.
12. Фрейденберг О. Миф и литература древности / О. Фрейденберг. – Москва, 1998. – 800 с.

Сиротинская Н.И.

Львовская национальная музыкальная академия имени М.В. Лысенко

ЭВОЛЮЦИЯ ОБРАЗА БОГОРОДИЦЫ В ГИМНОГРАФИИ ВОСТОЧНОЙ ЦЕРКВИ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению исторического пути развития греко-византийской гимнографии и церковной монодии. Исследуется тема женщины в древних культурах, кульминацией которых стал христианский образ Богородицы. Подчеркивается сложная структура гимнографических богородичных текстов, которые формировались на основе элементов музыкально-поэтических принципов древних культур, прежде всего, иудейской, греческой, сирийской. В гимнографии Восточной Церкви эта тема приобрела яркие музыкально-поэтические формы, что со временем приняла и Украинская Церковь. На этой основе богородичная тема глубоко проникла в украинскую музыку и стала лидирующей в национальной культуре.

Ключевые слова: образ Богородицы, византийская гимнография, литургическое пение, сакральные песнопения, монодия.

Syrotynska N.I.

M.V. Lysenko National Musical Academy of Lviv

EVOLUTION OF THE IMAGE OF THEOTOKIA IN THE EASTERN CHURCH'S HYMNOGRAPHY

Summary

This article examines the historical path of the development of the Byzantine hymnography and sacred monody. An image of a woman in ancient cultures, the summit of which has become a Christian image of the Mother of God, is being investigated. Emphasis on the complex structure of hymnograph texts that formed on the basis of elements of musical and poetic principles of ancient cultures, primarily, Jewish, Greek, Syrian. In the hymnography of the Eastern Church this theme had been filled with vibrant music and poetic form, which later was adopted by the Ukrainian Church. On this basis, the Blessed Virgin's theme has been deeply rooted in Ukrainian music and became leading in national art.

Keywords: the image of the Theotokia, byzantine hymnography, liturgical singing, sacred chants, monody.